

Сәкен СЕЙФУЛЛИННІҢ туғанына -125 жыл

НҰРА

Сағынып, Нұра, мен келдім,
Бұрынғы иен - байғұсың.
Айрылған сенен көп елдің
Жатырсын көрмей қайғысын.

Мекен болдын бір уақыт
Көшіп жүрген қазаққа.
Айырылып сенен бейбақыт
Сорлылар қалды мазаққа.

Қырғауылдары селкілдеп,
Маңырап көшіп жағалай,
Түндіктері желкілдеп,
Қонған қазақсағалай.

Жазғытұры болғанда
Ұжмақтай гүлің жайнаған.
Бұтаңа құстар қонғанда
Мың құбылтып сайраған.

Ұжмақиісті сайларға
Желілеп бие байласып,
Кедейлер де, байлар да
Рахатпен жайласып.

Мөп-мөлдір аққан суына
Шомылған қыз-келіншек,
Олардың күлкі, шуына
Тал паналап келуші ек.

Өртүрлі әнге, күйге сап
Жатқанда құстар ұяда,
Рахатқа батып ләззат ап,
Алысушы едік мияда...

Сырынды айтшы сен маған,
Атамыздың жайлауы!
Мың-мыңнан жылқы жусаған
Биелердің байлауы.

Айтпасан да білем мен
Ішіндегі сырыңды.
Қайғыдасын бүгін сен,
Айтпайсын бірақ шыныңды.

Қош, Нұра, тағы көргенше
Есендік берсін бір Құдай.
Енді қайтып келгенше,
Ескі иең жүрер құр жылай!

Бұрынғыдан қайғылы
Құстарында сайрайды:
Қолдан келер еш не жоқ,
Жүрек от боп қайнайды.

ТҮС

Түсімде жапан түзде кезіп жүріп,
Қорғансыз бір бақшаға келдім кіріп.
Аяныш түсті ойыма сол арада,
Қуарған ағаштардың түрін көріп.

Семіпті сұры кетіп ағаштары,

«Арқаның кербез сұлу Көкшетауы» деп жырлаған ақын аз қазақта. Одан кейін қаншама ақын жырлағанымен, көркемдік қуаты бұдан асып кеткені шамалы. Оның үстіне бұл сөздің өнге айналып кеткен асылдығы жөне бар. Дәл осы жолды сөз иесі Сәкен СЕЙФУЛЛИННІҢ өзіне қарата айтуға да болады. «Қазақтың кербез сұлу Сейфулліні» деп! Біздің түсінігімізден гөрі, ақынның сұлулықты түйсінуі терең өрі асқағырақ. Сұлу сөздің өнге айналып кеткені де содан шығар. Сәкен Көкшетауды суреттегенде, «өліне біздің жақтың лайық өрі" дегеніндей, сап-сері, ақын, өнші, күллі түп-тұқиянымен жырлайды. Сұлулық сәнде ғана емес, мәнде - жан мен тәннің қабысуында деген сөз. Ақынның дәл осынысы сияқты, Сәкеннің атқарып кеткен ісі мен шығармашылығында қазақты сүйген үлкен жүректің лүпілі тұрғанын аңғару қиын емес. Биыл бабамыздың туғанына -125 жыл. Бұл - өлге, жерге еңбегі сіңген тұлғалар мерейтойын мемлекеттік деңгейде атап өтетін атаулы дата. Сәкеннің 125 жылдығын көң көлемде атап өту - Сәкен атын ұлықтау ғана емес, оның елін, жерін сүйген ұлы мұратын үлгі өту өкенін айтып жатудың өзі артық. Біз Сәкенге емес, ұлтын сүйген Сәкеннің ұлы мұраты бізге, болашаққа керек, асылында. Қайткен күнде қазақ қазақ болып қалу керек дегендей, Сәкен Сәкен болып қала береді халқы барда. Ақын, жазушы, мемлекет өрі қоғам қайраткерінің атқарған ісі мен асыл мұрасын бүге-шігесіне дейін зерттеген Тұрсынбек Көкішев атамыз бір сөзінде «Сәкеннің күрескерлігі сонша - ұлтының бақыты мен теңдігі үшін тірісінде күресіп өткен тұлғаның асыл рухы оны жоққа шығарушылармен өлгенде де күресіп көледі» деп еді. Тұрсәкөңнің осы айтқаны - айтқан. Ұлы рух, асыл мұрат сәнбейді. Осыны ескерген біз газетіміздің жаңа жылдық, алғашқы санына ақынның бір топ өлеңдерін бергенді жөн көрдік. «Өзге емес, өзім айтам өз жайымда» демей ме Қасым?! Ақынның кіршіксіз өлемін өлеңдері әйгілесін әуелі. Мархабат онда!

РЕДАКЦИЯДАН.

Дүбірледі айдала.
Алысып асау осқырды —
Жал-құйрығы желмен ысқырды,
Жүйткіп, зымырап құлашын
көрді асау.
Танаулары шелектей,
Ырсылдап демі көріктей,
Көздері оттай, өріктей,
Өрге қарай орғыса
Өр не қылмақ асауға?!

Сен бір шоқ Қызыл гүл.
Қонған кеп мен бұлбұл.
Тарқамас құмарым,
Сені иіскеп бес мың жыл.
Сайра да біздің тіл,
Жырла да мың құбыл.
Бұлбұлдың ғашығы гүл,
Сүйгенім, өзің біл!

*1915 жыл, маусым.
Біздің ауыл Есен.*

Еркесі қырдың бұралған
Сағындым мен сәулемді.

Айналып-толғап өсірген,
Ақ сүтін беріп көшірген,
Тастамайтын есінен
Сағындым ғаріп анамды.

Мал бағып, шауып ойнаған
Үйреткен асау бойлаған...

Еркін дала белдер-ай.
Қаздай қатар мыңғырып,
Тізіліп көшкен елдер-ай.
А-ай, Сарыарқа,
Елін алыс,
Қалды шалыс,
Жат жерде талай елмен болдық таныс.

Жеріне біздің жақтың лайық ері,
Ер палуан, аңшы-мерген, әнші, сері.
Жасынан жүйрік мініп өскен бұлан,
Жау жүрек, ер көңілді жігіттері.

Сілтеуші ек құлаш тұлпардай,
Жазушы ек қанат сұңқардай,
Асауменен алысып,
Қашағанды құтқармай.
Ай-ай, Сарыарқа,
Елің алыс,
Қалды шалыс,
Жат жерде талай елмен болдық таныс.

Қыздары біздің жақтың қара қасты,
Тісіне ұқсатарсың меруерт тасты.

Сорлы ана, ол сағынып еңіреген зар.
Көкірегі қарс айрылған «уһ» дегенде,
Емес ол опасы жоқ сұм сүйген жар.
Уа, дүние-ай, қанат бітіп құс боп ұшсам,
Сағынған сол байғұсты барып құшсам.
Шипа боп жарақатты жүрегіне,
Құшақтап көкірегіме басып қыссам!

III КҮРЕҢ АТҚА

Күрең ат, күрсіңерсің, зорықтың ба?
Арқадан күдер үзіп торықтың ба?
Мендей-ақ тыныштық таппай елді тастап
Сен-дағы сергелденге жолықтың ба?

Күрең ат, жабырқайсың, қамықтың ба?
Сағынып Сарыарқаны тарықтың ба?
Тыныштықтан безіп жүрген бір адаммен
Жолдас боп, арып-ашып талықтың ба?

Күрең ат, жабырқама, арқан босар,
Үйірден бөлген тағдыр қайта қосар.
Ел-жұртқа есен қайтсақ, тілектестер
Той қылып, алдымыздан бізді тосар.
1919 жыл, қазан, Шөл.

АҚСАҚ КИІК

Арқаның Бетпақ деген даласы бар,
Бетпақ — шөл, ойлы-қырлы панасы бар.
Сол шөлде ел жоқ, күн жоқ өсіп-өнген
Жәндіктің киік деген баласы бар.

Бетпақта қысы-жазы ел болмайды,
Ел-жайлау, өзен яки көл болмайды.
Бұтасы қу баялыш, қара жусан,
Көгала бөтегелі бел болмайды.

Бетпақтың көлденеңі сегіз көштік,
Сайланып қыс ішінде талай кештік.
Азамат, ат пен айғыр, атан ғана
Шыдар деп қоста отырып, талай дестік.

Бетпақта елсіз-көлсіз өсіп-өнген,
Жалғыз-ақ құлан, киік шөлге көнген.
Қазақтың малдарындай қыбырласып,
Әр ойдан топ-топ болып жусап өрген.

Жалғыз-ақ ел жылында көшіп өтер,
Асытып қар суымен "несіп етер".
Қаптасып, көшкен елмен дамыл алмай,
Мергендер аң ауласып кәсіп етер.

Мергендер дамыл алмай киікті атқан,
Ауылды қан сасытып топырлатқан.
Киікті ойлай ма екен таусылар деп,
Азайып бірте-бірте келе жатқан!..

Бетпақтың көкпек, жусан, шөбі сұйық,
Сол шөпті қорек қылған байғұс киік.
Таңы - аппақ, екі көзі мөлдір қара,
Тигендей емес адам көзі қиып.

Киікті қазақ және дейді бекен,
Бетпақты бұл бейшара қылған мекен.
Бөкенді атып мерген өлтіргенде,
Жазасыз жан елді деп ойлай ма екен?

Бөкеннен сұлу аңды мен көрмедім,
Өзге аңға жануарды тең көрмедім.
Көздері мөлдіреген ақбөкенді
Адамның баласынан кем көрмедім.

Қап-қара екі көзі мөлдіреген,
Әдемі екі танау желбіреген.
Елеңдеп жас балаша жалтандайды,

сұлу Сейфүллин

Ұрпағың өсіп-өнген рулы ел бол,
Деуші еді бабам Тоқа аруақты.

Ескене, Байбек, Жәнібек - бергі атам.
Қайырлы деуші еді той берген батаң.
Мехнат, қиыншылық басқа түсті,
Жоқ еді, істерімде ешбір қатам.

Ор, Аба, Есен, Нұра жерім еді,
Қуандық - Қаратоқа елім еді
Қолдар деп қысылғанда бабаларым,
Сендерге асау балаң сеніп еді.

Бар жазам күштілермен жарысқаным,
Жыртқаным сорлы жұрттың намыстары
Теңдікке нашар жұртты жеткізуге
Көп жауыз ұлықтармен қарысқаным.

Сымбатты, көркем бойлы тал шыбықтай,
Мамық төс, сұңғақ мойын, сүмбіл шашты.

Еркін бейбіт аулым-ай,
Жас өрім талдай сәулем-ай.
Қырдың ерке сұлуы
Сағындым сені, бауырым-ай.
А-ай, жан сәулем,
Өрім талдай,
Жазық маңдай,
Аузыңнан шыққан лебіз шекер балдай.

Қыздары біздің жақтың қара көзді,
Сырнайдай дауыстары, тәтті сөзді.
Қызыл гүл албыраған еріндері,
Шырайлы, ашық көңіл, бал мінезді.

Жайқалып көкпеңбек боп тұрған толып,
Көк шалғын сұлап жатыр құқыл болып,
Қызылды-жасылды боп желкілдеген
Гүл шешек түрі кеткен қурап-солып.

Ағаштың көзім түсіп жастарына,
Мен бардым жөн сұрауға қастарына.
Салбырап ой ойлап тұр көк шыбықтар,
Бір қайғы түскендей-ақ бастарына.

Сұрап ем бір шыбықтан жөн-жобасын,
Шыбық сорлы тұқытып төмен басын,
Сыбырлап, ақырын ғана жауап берді,
Ағызып екі көзден ыстық жасын.

Шыбық айтты (шаққандай ғып ішкі сырын):
«Белгілі бақша екенбіз бұдан бұрын,
Өртүрлі ағаш, гүл, шешек — бәрі де өскен
Адамзат таң қалғандай көріп түрін.

Ынтымақсыз иеміз болғаннан соң,
Жанжал қып, харап қыпты бірі бірін.
Түсіпті қараңғылық сонсоң бізге,
Хақ тәңірі аяғандай бізден нұрын...»

Оянып, түсті ойыма өткен уақыт
(Елестеп көз алдыма жас пен бақыт).
Шынымен қайран бақша өшкені ме,
Жайнаған гүлдер өсіп кең «пайтахіт»?!

«Көк шыбықтар көбейсе тал боп жетіп,
Көркейер сонда бақша, қайғы кетіп.
Я, Алла! Жеткіз сорлы жастарды!» — деп
Тіледім, шыбықтардан үміт етіп.
****Пайтахіт - парсы сөзі, астана, патша сарайы деген мағынада.***

ДАЛАДА

(Арнау)

Жүген-құрық тимеген,
Жасынан ноқта кимеген,
Алты жасар асауды
Ұстап міндім далада.
Ақырды асау —
Жаңғырды дала.
Тулады, орғыды асау —
Дүбірлеп күңіренді дала,
Қиырсыз дала...
Орғыды асау айнала —

Орғытып, ұшыртып жүріп
Көкіректі көрнеп,
Кең даланы күңіrentіп
Қатты айқайлап ән салдым.
Әнім кетті дыңылдап,
Жанғыртып кең даланы.
Салдым күшті дауыспен ән!
Әніме қосылды: кең дала,
Аққулы-қазды шалқар көл,
Қамысты-құрақты көк өзен
Қосылды бәрі шуласып,
Қосылды бәрі шаттанып.

ҒАЗАЛ

(...ге, Абай үлгісімен)

Сөйлей көр, тіл мен жақ,
Сөзіңнің бәрі хақ.
Парыздай міндетің
Қалқаны мақтамақ...
Мамық төс, ақтамақ,
Бұраң бел, құшсақ нақ.
Үлбірек екі ерін,
Бейне гүл қызғалдақ.
Қараймын қасына,
Жібектей шашына.
Тістерің ұқсайды
Ақ меруерт тасына.
Кел, жаным, қасыма,
Нансан бұл расыма;
Бар дүние тең келмес
Жалғыз бір басына.
Бал тамған сөзіңнен,
От жанған жүзіңнен.
Мөлдіреп қараған,
Айналдым көзіңнен.
Бал беріп сөзіңнен,
Өптірші жүзіңнен.
Ұжмақтай хор қызы
Артылмас өзіңнен.
Жүректің дертін бас,
Кел, жаным, көңілімді аш!
Ақырын жымиып,
Күліп бір нұрын шаш.
Ғашықтық болсын паш,
Білсін де өзге жас.
Жалындай жандырып,
Лебіңмен қылшы мас!
Лебізін шекер бал,
Сымбатын өрім тал.
Шырайың саяда
Алмадай қызыл ал.

СӘУЛЕМ

Ауылда мехнаттан кетіп аулақ,
Отырсам жүрегімде жалын қаулап,
Ауырған жаныма кеп демін салып,
Жалғыз-ақ сәулем келді көңілімді аулап.

Алдауыш көп достардан күдер үзіп,
Отырсам төңірекке көзім сүзіп:
Сұлуым, ерке сәулем қасыма кеп
Жанымды жадыратты рух кіргізіп.

Дер едің еріген бал бар мінезі,
Жылы жел ескен жазғы — тәтті сөзі.
Қақ жарып қара түнді нұр жайнаған
Жұлдыздай аспандағы кію көзі.

Екі бет саядағы қызыл шие.
Даусы сызылған күй гармоние.
Кең маңдай, екі қасы иген садақ,
Сөйлессен шығар естен сұм дүние.

Махаббат екі ернінде лебі жанған,
Ұқсайды қабысқан гүл шешек жарған.
Құйылған қара шашы екі иініне,—
Қара бұлт аспандағы жел аударған.

Ақ төсі ақ көбіктей толқындағы,
Аққудың ақ мамығы — ақ тамағы.
Арқада тағы ескен, сұлу сәулем,
Көңілімді жадыратшы келіп тағы!
*1916 жыл, 17-желтоқсан,
С. А. аулы.*

САҒЫНДЫМ

(Қамауда)

Туғалы қапас көрмеген,
Көкіректе кектер кернеген,
Талпынып құлаш сермеген
Айтайын ішкі сырымды:

Қайырымды қалың елі бар,
Сарыарқа сары белі бар,
Өрісті шалқар көлі бар
Сағындым мен қырымды.

Өзенді, көлді жайлаған,
Көрмеге тұлпар байлаған,
Хабарсыз арам ойлардан
Сағындым мен аулымды.

Жібектей шашы оралған,
Қыпша белі қыналған,

Сағындым еркін даламды.

Қымызы бал шараптай,
Жігіті бағлан манаптай,
Тұлпары тарпаң қанатты
Сағындым бейбіт елімді.

Таулары биік қиялы,
Орманы шалғын миялы,
Жылқы, қой, сиыр, түйелі
Сағындым Арқа — жерімді].

1918

ҚАМАУДАН

Тас үйдегі тұтқынды
Аяған адам жоқ болды.
Аяды бірақ табиғат,
Көңілім соған тоқ болды.

Терезенц алдына
Торғайлар кеп ән салды.
Ызғарлы қамау тас уйге
Қүйлендір1п жан салды.

Даладан кегал жас иан,
Ж[берд] маган желменен.
Терезеде отырып,
Сейлест! кен^м елменен.

Болса да алые кызыл кун,
Шугыласын шашты алтындап.
Гашыгым менц бостандык
Келд| алдыма жаркылдап.

Терезеден елшеуш
Керсегп кыр, кенд!пн,
Табиғатына дуниенц
Патша мен туткын тенц|пн.
ДемЫ салып майда жел
Кушактап суйт тән1мд1:
Суйгехмдей тербетт
Жубатты менц жанымды.

Отырмын кузет - камауда
Душпаннан тәшм жечглд!
Жене алмас, бірак, еш пенде
Асау ерюн кеншд!.

1918 жыл, маусым, Ацмо/

БАБАЛАРЫМА

(Шағым)

Ку заман баска салды мундай шакты,
Кайтейш, медеу кылдым жалгыз хакты

Алаш арыстары

Сөкеннің жары Гүлбаһрам

Қолдар деп қысылғанда бабаларым,
Сендерге асау балаң сеніп еді.

Бар жазам күштілермен жарысқаным,
Жыртқаным сорлы жұрттың намыстарын.
Теңдікке нашар жұртты жеткізуге
Көп жауыз ұлықтармен қарысқаным.

Жазғаным елді біраз билегенім.
Паңдарды ұлықсыған илегенім.
Әйел мен кедейлерге теңелдің деп
Оларды өрге қарап сүйрегенім.

Ел жеген жауыздарға қарсы тұрдым,
Нашармен қол ұстасып бірге жүрдім.
Би, болыс, бай, төренің малдарына
Сатылмай әділшілік жолын құрдым.

Жат жерде жауыз заман жаяулатты,
Бұрынғы ұмыттырды мінген атты.
Бір күнде бай мен панды илеткізіп,
Артынан басқа салды мөхнатты.

Күлдіреп табандары, баяулаған,
Қамығып ер көңілі қаяуланған.
Ұрпағын жүйрік мінген, бабаларым,
Жоқ шығар мендей балаң жаяулаған.

Жаяулап дәмін таттым талай елдің,
Аралап суын іштім талай жердің.
Еш жерде ат-жөнімді, сырымды айтпай,
Біреуі болып сорлы жұмыскердің.

Табиғат өзгеше боп тұған едім,
Белімді жастан бекем буған едім.
Халықтың қорлық көрген туын ұстап,
Әділдік жолын іздеп қуған едім.

Болса да жолым қиын мөхнатты,
Сол жолда басшы қылдым жалғыз хақты.
Дарияға қайық салған ер балаңды
Қолда енді, бабаларым, аруақты!
1919 жыл, сәуір, Баян аулы.

БІЗДІҢ ЖАҚТА

*(Сүргінде жүргенде шет елде
айтылған өлең)*

Шалқыған біздің жақтың көлдері бар,
Ағашты биік таулы жерлері бар.
Өзен, су, көлдер жайлап, тау қыстайтын
Меймандос, берекелі елдері бар.

Думанды шалқар көлдер-ай,

Қыздары біздің жақтың қара көзді,
Сырнайдай дауыстары, тәтті сөзді.
Қызыл гүл албыраған еріндері,
Шырайлы, ашық көңіл, бал мінезді.

Еркін бейбіт аулым-ай,
Жас өрім, талдай сәулем-ай.
Қырдың ерке сұлуы
Сағындым сені, бауырым-ай.
Әй-әй, жан сәулем,
Өрім талдай,
Жазық маңдай,
Аузыңнан шыққан лебіз шекер балдай.
1919 жыл, мамыр. Баян аулы.

ШӨЛДЕ

I

ДОМБЫРАҒА

Көкіректе қайнаған кек ондыра ма?
Көңілді бір орынға қондыра ма?
Түнерген қара қабак жадырасын,
Ән салып, күй күйлейтің домбыраға.

Аршадан кертіп жонып тиек салдым,
Ызаны тарқатуға домбыра алдым.
Күңіреніп, көтеріліп, қанат сермеп,
Домбырам, айтшы бәрің біздің халдің!?

Домбыра-ай, күйлер қоссын пернелерің!
Тарқатшы көкіректегі кектің шерін.
Қабакты қарс жауып тұнжырады,
Түнеріп, түгі шығып қайратты ерің

Домбыра күйлегенде шыққан сарын,
Көкіректен ән салғанда шыққан жалын,
Күйдіріп әм мұздатып жан мен тәнді,
Өлемге біздің халдің айтшы бәрің?!

II

АҚҚУҒА

Келеді мұнды дауыс құлағыма,
Япырым-ай, бір сорлы әйел жылады ма?
Сағынып әлде қымбат бір адамын,
Көл қылып көздің жасын булады ма?

Уа, өне сыңқылдаған аққу екен,
Біреуге сәлем айтсам, айтар ма екен?
Әй, аққу, әй, сәлем айт жолыққанда,
Сарыарқа сынсыз сұлу біздің мекен.

Сол жақта естен кетпес бір адам бар —

Бөкеннен сұлу аңды мен көрмедім,
Өзге аңға жануарды тең көрмедім.
Көздері мөлдіреген ақбекенді
Адамның баласынан кем көрмедім.

Қап-қара екі көзі мөлдіреген,
Әдемі екі танау желбіреген.
Елендеп жас балаша жалтаңдайды,
Жел тұрткен жусаннан да селдіреген.

Азайды соңғы кезде байғұс бөкен,
Мың-мыңнан баяғыда өреді екен.
Бұл күнде келе жатқан жолаушыға,
Кез келеді анда-санда саяқ-некен.

Кей қазақ әдет қылған киік атып,
Мүйізін пайда қылып, шетке сатып.
Сандалған бір киікке ұшырастым,
Бір жылы Бетпақ шөлде келе жатып.

Бетпақта келе жатты ақсақ киік,
Сандалып қаңғырақтап басын иіп.
Пана іздеп шыбын жанға сүйретіліп,
Мергеннің кеудесіне оғы тиіп.

Тамады қара жерге аққан қаны,
Қиналып еңтігеді шыбын жаны.
Боялып ақ денесі қызыл қанға,
Келеді әлі кетіп жығылғалы.

Қиырсыз, Бетпақ дала... құраған шөл...
Жалғыз-ақ сырғандайды қоңылтақ жел.
Меңіреу... тірі жан жоқ... жып-жылмағай.
Ел қайда? Ел алыста - шулаған ел!

Сандалып келе жатты ақсақ киік,
Бір тоқтап, анда-санда әлін жиып...
Ақбөкен сахараның бота көзі...
Атты екен қандай мерген көзі қиып?

Келеді қаңғырақтап жалғыз өзі,
Тілі жоқ, құр жүректе айтар сөзі
Шағады шыбын жанның қиналғанын
Жалғыз-ақ мөлдіреген екі көзі.

Жапанда еш сая жоқ шыбын жанға,
Моншақтап жерге тамған қызыл қанға.
Жапанда басын сүйер тірі жан жоқ,
Әл кетіп сорлы киік жығылғанда!..

Бота көз сахарада қына терген,
Кім екен жапан түзде сені көрген?
Аяныш сезімі жоқ бір қазақ-ау,
Дәл көздеп жүрегіңе атқан мерген!

1924 жыл.

Ахмет Байтұрсыновтың 50 жылдық мерейтойында